

Jagoda Marković

Institut za povijest umjetnosti, Zagreb

Povijesna slika otoka Žirja*

Izvorni znanstveni rad – Original scientific paper

predan 18. 12. 2000.

Sažetak

O prošlosti Žirja zabilježene su mnoge stranice povijesnih zapisa koji svjedoče o razini civilizacijskih dostignuća na najudaljenijem otoku šibenskog akvatorija. Praćenje kulturno-povijesne slojevitosti u vremenima koja su prethodila suvremenoj recesiji života na ovoj izoliranoj ekumeni – dvije su bitne odrednice civilizacijskih poseb-

nosti Žirja. Pisana vrela temeljno su uporište u interpretaciji povijesne slike otoka koji se nalazi na ključnom plovnom putu istočne obale Jadrana, procesu nastanjivanja otoka, organizaciji prostora s kultiviranim krajolikom, njegovim žiteljima i običajima, zaboravljenoj slici u zbilji zanemarenog i napuštenog pučinskog otoka.

O položaju Žirja

U otočnoj skupini od Kornata do rta Ploče (*Planka*) Žirje se izdvaja položajem najisturenijeg otoka u šibenskom akvatoriju.¹ Proteže se u pravcu sjeverozapad – jugoistok dužinom od 12 km i prosječnom širinom od oko 2 km, da bi skupinom otočića, grebena i školja² obuhvatio površinu od 16 km².

Njegov značaj za šibenski prostor proistječe iz položaja srodnog položaju otoka Visa na srednjodalmatinskom području, odnosno Lastova u južnom akvatoriju. Ti otoci svojim reljefnim datostina i položajem na istaknutim pučinskim kotama zadobivaju važne strateške funkcije u kontroli i nadzoru plovidbe Jadranom.

Već su starovjekovni itinerarski izvori bilježili Lastovo, Vis i Žirje kao ključne točke prekomorskog trajekta između istočne i zapadne obale Jadrana.³ Osim Lastova kao iznimno važnog navigacijskog orijentira u južnom akvatoriju, drugi je plovni put značio najfrekventniju trajektnu liniju na relaciji Žirje – Vis – Svetac – Palagruža – Tremiti – Monte Gargano.⁴ Dok se mirnodopsko doba rimske dominacije usmjerava

na regulaciju i sigurnost plovidbe, vrijeme kasne antike donosi značajnije promjene u ovom dijelu Jadrana. Neizvjesnost ratnih prijetnji nalagala je napuštanje kopnenih putova pa pomorske trase postaju ključnim komunikacijskim poveznicama.⁵ Zbog opće sigurnosti – kako na kopnu, tako i na moru – grade se obrambena utvrđenja na strateški važnim točkama priobalja i otočja koje uzajamno funkcioniraju kao jedinstveni fortifikacijski sustav.⁶ Pomorski pravac uz vanjski niz otoka postaje najfrekventnijim plovnim putem sa signalnim točkama (*straže*) i utvrđenjima za obranu, prihvat i opskrbu posade i putnika.⁷ Njihov razinještaj od Žirja i Kornata preko zadarskog otočja prema sjevernom Jadranu upućuje na važnost ovog koridora s pomno odabranim lokacijama za sigurnost plovidbe ovim akvatorijem.⁸

O spomeničkoj baštini otoka

Inicijativom arhitekta Ćirila M. Ivekovića tridesetih godina ovoga stoljeća započinju sustavnija istraživanja spomenič-

* Kulturno-povijesna stratigrafija jadranskih otoka jedna je od brojnih tema kojima se bavio akademik Cvito Fisković. Svojim istraživačkim dostignućima ukazivao je na osobitosti ovog segmenta nacionalne baštine potičući na svijest za njegovim vrednovanjem i zaštitom. Upravo Fiskovićeve zasadama valja pripisati odabir tematskih cjelina na ovogodišnjem 4. skupu *Dani Cvita Fiskovića* posvećenom *Kulturno-povijesnom krajoliku otoka Lastova i jadranskih otoka*. U okviru ove teme ekspliciran je sažeti prikaz otoka Žirja kroz povijesne zapise [Orebići – Korčula – Lastovo, 21.–25. rujna 2000.].

Izražavam svoju zahvalnost kolegi dr. Danku Zeliću na korisnim sugestijama i pomoći pri strukturiranju ovog proširenog teksta.

Položaj otoka Žirja (M. A. Friganović, *Žirajski libar*, Žirje – Šibenik, 1994, str. 63)
Location of the island of Žirje

Karta šibenskog akvatorija (M. A. Friganović, *Šibenik–Zbornik*, str. 24)
Map of the sea around Šibenik

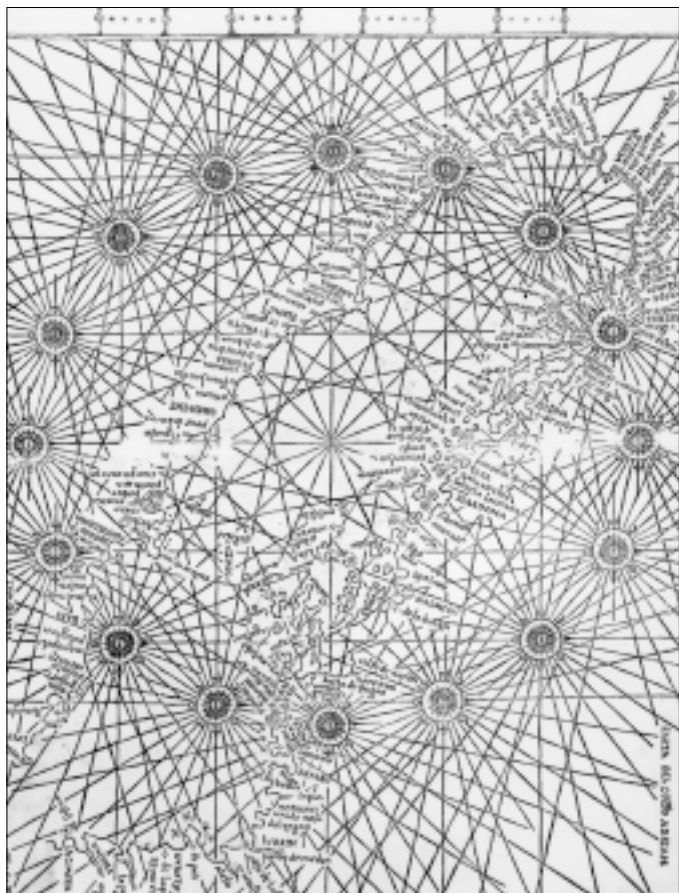
kog nasljeđa na Žirju, iz kojih će proisteći niz napisa u relevantnoj stručnoj periodici.⁹ U fokusu Ivekovićevih interesa našli su se ostaci obrambenog sustava poznati pod toponimima *Gustjerna* i *Gradina*, smješteni na jugoistočnom rubu otoka. Premda je riječ o strmom i nepristupačnom terenu, Iveković smatra da je »u davna vremena morao biti napučen, ne samo radi dobrih luka i guste šume, već i radi strateški važnih položaja i lasne obrane... kako se to po brojnim ruševinama vidjeti može«. ¹⁰ Pomnom analizom sačuvanih struktura fortifikacije Iveković zaključuje da je *Gustjerna* branila pristup uvalama *Mala Stupica* i *Kabal*, a etimologiju naziva lokaliteta tumači ostacima cisterne smještene unutar korpusa utvrde. Iscrpnim opisima pojedinih dijelova zdanja¹¹ slijede njegove temeljne postavke: da se na sjeverozapadnom i zapadnom rubu platoa nalazio *kiklopski zid* od neobrađenih kamenih blokova, a iza njega još jedan učvršćen mortom iz predrimskog razdoblja, dok je kasnijim antičkim intervencijama pripisivao tri obrambene kule, od kojih je jedna služila kao cisterna, a pod njom pustinjački stan u suhozidu zaštićen od bure. Iveković smatra da je na suprotnoj visinskoj koti jugozapadnog rta nad uvalom *Vela Stupica* istodobno bila sagrađena i druga utvrda (*Gradina*) kao pandan *Gustjerni*, dok je visoki zid s kruništem pripisivao srednjovjekovnoj intervenciji »kada su Saraceni ili kasnije Normani provaljivali u sjeverni Jadran«. ¹² Na ove postavke kasnije će se kritički osvrnuti Zlatko Gunjača, predani istraživač i veliki poznavatelj urbane arheologije na ovim prostorima. ¹³ Gunjača je bio mišljenja da su obje žirjanske utvrde pripadale kasnoantičkom razdoblju, a svoje tvrdnje potkrijepio je nizom analognih primjera s podudarnim morfološkim karakteristikama tipičnim za kasnoantički obrazac utvrđenja s dvostrukim perimetralnim zidovima, obrambenim kulama, cisternama i drugim pratećim objektima pril-

gođenim konfiguraciji strmog terena.¹⁴ Recentnim istraživanjima na lokalitetu *Gradina* došlo se do novih otkrića kojima je moguće nadopuniti, odnosno ispraviti ranija saznanja i spoznaje o sustavu prostorne organizacije ili revalorizacije prostora definirano sigurnosnim uvjetima tako važnog strateškog položaja za šire područje Šibenika i njegova akvatorija.¹⁵

O imenu otoka

Plinijevi navodi otoka *Surium*¹⁶ nailaze na različita tumačenja. U svojim putopisnim izvješćima po Dalmaciji A. Fortis o tome ovako zaključuje: *Plinije spominje Žirje pod imenom Surium dok Prvić i Zlarin s drugim otocima kojih ima više od pedeset, zajednički naziva Celadussae, očito preokrenuvši grčku riječ dyskéladoi (zlozvučni, bučni). Plinijev tekst sadrži golemu horografsku grešku, da bi se to popravilo, dovoljno je nezatno promijeniti interpunkciju i čitati ovako: Nec pauciores Trucones (insulae) Liburnicae. Celadussae contra Surium. Bubus, et Capris laudata Brattia.*¹⁷ Parafrazirajući Plinijeve postavke, Fortis zaključuje da je »Žirje doista najudaljeniji otok koji pred sobom, u pravcu kopna, ima Kakan, Kaprije i Zmajan čije ime može značiti da se na njemu nekada dobivala smola.¹⁸ Suvremena historiografija za *Celadussae* nalazi tumačenje u Kornatskom otočnom skupu,¹⁹ odnosno podrazumijeva svo otočje jugoistočno od rijeke Krke, dakle od Kornata preko Žirja do hridi Mula kod rta Ploče (Planka).²⁰

Glavnina poznatih isprava relevantnih za stariju povijest Žirja objavljena je u svescima *Diplomatičkog zbornika*²¹ i serijama izvora koje su prikupili i objelodanili Frano Rački²² i Šime Ljubić²³ tijekom druge polovine 19. stoljeća. U njima

Plovidbena karta Jadrana, Pietro Coppo, 1525. godina (M. Kozličić, *Kartografski spomenici hrvatskog Jadrana*, K–34)
Sailing map of the Adriatic Sea, Pietro Coppo, 1525

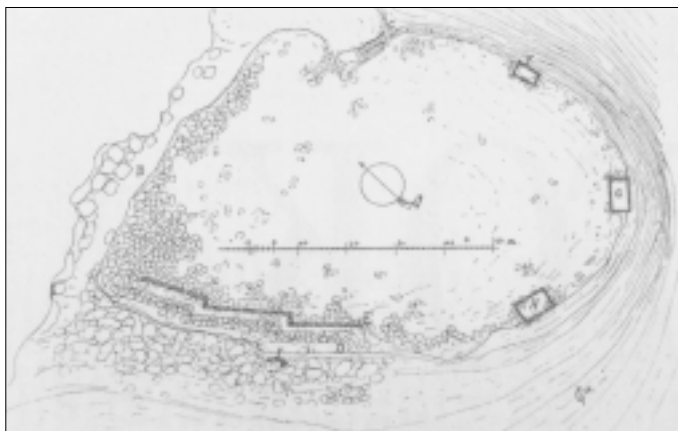

Plovidbena karta Jadrana, Trogirski pomorski atlas s kraja 16. stoljeća (M. Kozličić, *Kartografski spomenici hrvatskog Jadrana*, K–55a)
Sailing map of the Adriatic Sea, Trogir's sea atlas from the end of the 16th century

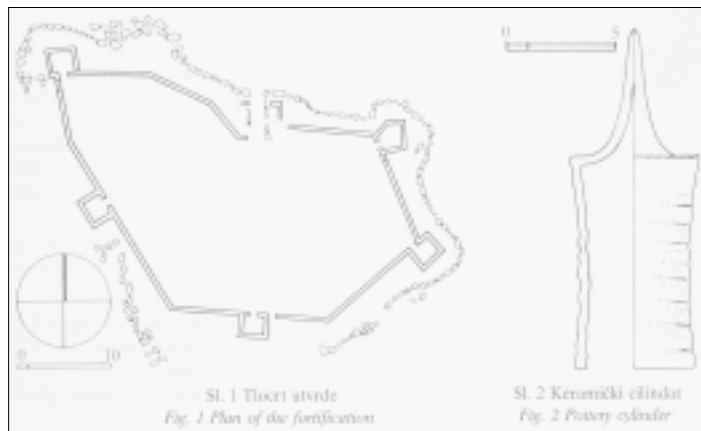
nalazimo srednjovjekovna svjedočanstva o otoku koji se javlja kao: *Insula asuriorum*, *Surium antico*, *Zuri*, *Juri*, *Curi*, *Giuri*, *Gudri* i dr., od 1059. godine iz vremena hrvatske narodne dinastije²⁴ do 1324. godine kada se već bilježi hrvatskim nazivom *Zirie*.²⁵ U literaturi nalazimo niz hipotetičnih postavki o genezi imena otoka. Većina autora etimologiju imena pripisuje predslavenskom podrijetlu.²⁶ U toponimu *Zuri – Žirje* (*Žirije* ili čakavski *Žiraje*) P. Skok nalazi korijene grčkoga podrijetla, potkrijepljujući ih ovim tumačenjem: »najbliže mu stoji grčka riječ *gyrós* koja ima mnogo značenja, kao pridjev – zaokružen, zavinut, a kao imenica – zavoaj, krug, jaruga; očuvana je u romanskim jezicima kao glagol i kao imenica. Grčki samoglasnik označen ipsilonom jednako se izgovara u starodalmatinskom *Zuri* kao i u rumunjskom *giur*. To je značajka balkanskog latiniteta u kojem se grčka riječ izgovara *giurus*.«²⁷ Narodna predaja, međutim, nalazi podudarnosti u pučkoj mitologiji dovodeći u korelaciju ime božice *Zarje* ili *Zore* s imenom otoka,²⁸ dok drugi zagovornici pučke etimologije »postanje imena tumače prema današnjem jezičnom osjećanju«,²⁹ vezujući ime otoka uz fitonim nekad dominantnog vegetacijog pokrova – česvinu, iz čega proistječe izvedenica *žir – Žirje*.

Povijesna svjedočanstva

Sačuvane isprave bilježe podatak iz 1059. godine o darovnici hrvatskog kralja Petra Krešimira IV, kojom otok *Juris* s kućama i posjedima prelazi u vlasništvo benediktinskog samostana Sv. Ivana Evanđelista u Rogovu.³⁰ O značaju i razmjerima ove kraljevske zadužbine svjedoči spomenica rogovske opatije pohranjena u zadarskom arhivu.³¹ Iz samostanskih anala i memorijalnih zapisa proistječu dragocjeni podaci o stjecanju samostanske imovine kojoj se pribraja i otok Žirje – »jedan od najstarijih posjeda ove benediktinske matice«. ³² Rački smatra nepobitnim činjenicu da je Žirje tada u posjedu hrvatskih vladara, »kako se to izričito u povelji navodi«, ³³ kao i kasnije, kada se osnivanjem nove tkske matice Svetih Kuzme i Damjana nasljeđuju sva prava i posjedi rogovske opatije.³⁴ Odredba kojom kralj opoziva opata Andriju i njegove redovnike (*quo advocato suisque fratribus*) s otoka Žirja (*rogando ab insula Zuri nuncupatur*)³⁵ namijenivši mu nova zaduženja u rogovskom samostanu, tumačila se vjerodostojnim podatkom o postojanju benediktinskog samostana na Žirju.³⁶ Brojne hipoteze izrečene na tu temu, međutim, nisu dovele do posve jasnog i utemeljenog

Gustjerna, tlocrt utvrde (Ć. M. Iveković, *Žirajski libar*, str. 28)
Gustjerna, ground-plan of the fortification

Gradina, tlocrt utvrde (Z. Gunjača, *Žirajski libar*, str. 39)
Gradina, ground-plan of the fortification

tumačenja. Farlatijeve tvrdnje da je benediktinski samostan na Žirju bio stariji od biogradskoga³⁷ Ostojić smatra podjednako neuvjerljivim kao i one Alačevićeve o »pustinjecima i benediktincima koji su se na Žirju održali do 1095. godine«. ³⁸ Ipak, nepobitna je činjenica da je otok funkcionirao kao posjed biogradskog i tkonskog samostana sve dok kraljevskim odredbama nije dodijeljen Šibeniku. ³⁹ Sporovi nad ovim teritorijem nastavljaju se i tijekom 14. stoljeća, kada se ponovno aktualiziraju razmirice između sukobljenih strana u kojima je morao arbitrirati i ugarski kralj Ljudevit. ⁴⁰ Nedovoljno rasvijetljenim čini se i podatak kad Šibenik ponovno zadobiva pravo na svoj teritorij (1324), no prije predaje otoka Zadranu će ga uspjati »opustošiti i razoriti samostan Sv. Marije«. ⁴¹ Pritužba samostanskog opata Bogdana Šibenčanina upućena zadarskom duždu ishodila je naredbom o obustavi razaranja samostana (*monasterium Sanctae Maeriae de Zuri, Sibenicensis insulae*) i prekidom terora nad »opatom, njegovim redovnicima i žiteljima otoka«. ⁴² Farlatijeve tvrdnje da je riječ o benediktinskom samostanu na koji su Šibenčani polagali prava temeljem odredbi »pohranjenih u samostanskom arhivu na otoku«, ⁴³ Ostojić tumači krivom interpretacijom jer, kako kaže: *Žirje je bilo pod okriljem tkonske opatije Sv. Kuzme i Damjana prije i poslije vijesti o opatu Bogdanu, a tek 1325. godine pokrenut je spor sa šibenskom općinom*. ⁴⁴ Ivekovićeve vijesti o benediktinskom samostanu iz 11. stoljeća, čije je tragove ubicirao pod uzvisinom *Kapić*, kao i pretpostavke da je na drugoj lokaciji (*Kučišta*) postojao još jedan samostanski kompleks iz 12. stoljeća, ⁴⁵ Ostojić smatra neuvjerljivima pozivajući se na povijesni traktat znamenitog šibenskog historika Dinka Zavorovića ⁴⁶ koji već »krajem XVI. stoljeća ne nalazi traga samostanu niti bilo kakvu tvrdnju (ni usmenu ni pismenu) o njemu«. ⁴⁷

O samostanskim posjedima i žiteljima otoka

Proces širenja samostanskih posjeda u šibenskoj komuni izvori bilježe između 13. i sredine 14. stoljeća, ⁴⁸ upravo u vri-

jeme kada nastaje i Gradski statut, ⁴⁹ čijim se odredbama izjednačavaju prava zaštite općinskog zemljišta i posjeda crkvenih ustanova. Na Žirju su registrirane brojne parcele u posjedu šibenskih samostana Sv. Spasa i Sv. Dominika, a tijekom 17. stoljeća Sv. Lucije i Sv. Lovre. Pravnim aktima bila su regulirana načela raspolaganja imovinom, ⁵⁰ brige o njihovom očuvanju, odnosno zabranama otuđivanja, te gospodarenju dobrima koja su najčešće nadzirali crkveni prokurator. ⁵¹ Na nekretnine biskupije, samostana i župnih crkava imali su neotuđivo pravo za koje nije vrijedila zastara. ⁵² Samostan Sv. Spasa je kanonski potvrđen 1391. godine ⁵³ kao samostan za djevojke iz plemićkih obitelji. ⁵⁴ Solane i zemljišta u zakupu otočana donosila su godišnju rentu od 130 lira uz prinose u naturi, ⁵⁵ čime se održavao samostanski kompleks s dvadesetak redovnica, sve do ukidanja reda koje je uslijedilo 1806. godine odlukom francuske uprave. ⁵⁶ Samostan Sv. Dominika ubirao je naturalnu rentu u vinu, ulju, žitu i drugim produktima (lojanicama, pršutima, usoljenoj ribi i dr.), o čemu su skrbbili marljivi otočani, a nadzirali ih prokurator ubirući prihod od 3.150 lira. ⁵⁷ Dok su osnutku samostanskih ustanova u 14. stoljeću prethodile koncesije zemljišta ili objekata u vlasništvu gradske komune, samostani 15. stoljeća nastaju na prostorima privatnih vlasnika. Samostan Sv. Lucije, namijenjen siromašnim djevojkama šibenskog puka, utemeljen je (1639. godine uz stariju crkvu Sv. Lucije) sredstvima i nekretninama koje su u tu svrhu oporukom ostavili dvojica bogatih šibenskih građana. ⁵⁸ Posjedi i vinogradi na Žirju ostaju pod patronatom samostana sve do sredine 19. stoljeća, kad se ukidaju kolonatski odnosi na otoku. Visovačkim franjevcima doseljenim u grad neposredno prije Kandijskog rata ustupljena je zgrada u vlasništvu Malog kaptola (*palača Foscolo*), uz koju se samostanski posjed postupno širio, kupnjom i donacijama, na susjede zgrade i vrtove. ⁵⁹ Njihovim zahtjevima za ustupanje otoka Žirja u zamjenu za napuštene visovačke posjede udovoljilo se 1650. godine terminacijom generalnog providura Lodovica Foscola, čime su zadobivena prava na korištenje posjeda i raspolaganje prihodima koji će kasnije jednim dijelom biti uloženi u gradnju samostanske crkve Sv. Lovre u Šibeniku (1680–1714). ⁶⁰ Iako su propozicije ugovora dopuštale gradnju franjevačkog

Uvala Mala Stupica (foto: Z. Kadrnka-Šilhard)
Mala Stupica Bay (photograph by Z. Kadrnka-Šilhard)

Pogled na kiklopski zid Gustjerne (foto: Z. Kadrnka-Šilhard)
View of the gigantic wall of Gustjerna (photograph by Z. Kadrnka-Šilhard)

Pogled na Velu Stupicu (foto: Z. Kadrnka-Šilhard)
View of Vela Stupica (photograph by Z. Kadrnka-Šilhard)

Pogled na Gradinu (foto: Z. Kadrnka-Šilhard)
View of Gradina (photograph by Z. Kadrnka-Šilhard)

samostana i na otoku, čini se da prihodi nisu dopuštali još jednu veliku investiciju za tako brojnu redovničku obitelj, pa se na otok delegiraju samo dva redovnika stacionirana u Muni koja su uz svećeničke dužnosti ubirala i rentu.⁶¹ Dok se *teratik* odnosio na otkup obradive čestice, *herbatik*⁶² je podrazumijevao isplatu travarine za ispašu stoke,⁶³ a *livel* zemljišta s kućom (magazinom) i okućnicom koja je uključivala i dio obale,⁶⁴ ili samu parcelu na kojoj se predviđala izgradnja.⁶⁵ *Petine* su se odnosile na godišnje prinose ukupnih količina vina, ulja, žita i drugih prehrambenih artikala oporezivanih od države i samostana. Tek odredbom generalnog providura (1729) žitelji Žirja bit će oslobođeni plaćanja petine i ostalih nadarbina fiskalnoj komori, čime je samostanu prepuštena supremacija nad otokom.

Dok se shema parcelacije i razmjeri crkvenih posjeda tijekom stoljeća nisu bitno mijenjali, imanja u vlasništvu šibenskog plemstva bivaju podložna čestim promjenama. U globalnoj vlasničkoj strukturi ona su uvelike nadilazila razmjere imovine ostalih društvenih struktura (pučana, obrtnika,

distriktualaca), koji su podlijevali zakonskim odredbama stjecanja i raspolaganja nekretninama uz zabranu trgovanja sa strancima.⁶⁶ Veleposjednici su, međutim, imali stanovite privilegije slobodno raspoložujući svojom imovinom, uz mogućnost prodaje ili ustupanja vlasničkih prava. Privatno vlasništvo prenosilo se nasljeđem (*buona patrimonialia et maternalia*) ili mirazom (kod pučana i distriktualca), dok se koncesijama (poglavito na otocima) nagrađivalo zaslužne pojedince za njihovu odanost mletačkom suverenu.⁶⁷ Za vojne zasluge u osvajanju Šibenika (1412) Radoslav Šižgorić dobiva godišnju apanažu od 500 lira i pravo zakupa zemljišta na Žirju od 250 gonjaja (uz simboličan porez od 4 solda godišnje),⁶⁸ a njegov sin Juraj za uspjehe u ratnim akcijama (1467) ishodiće pravo na zakup cijelog otoka u trajanju od pet godina i godišnju naknadu od 250 lira.⁶⁹ Godine 1448. obitelj Jurić dobiva zemljište na Žirju pod istim uvjetima kao i Šižgorići, a stanovitom I. Linjičiću »za vjernost i zasluge« dodjeljuju se plodne oranice na lokalitetu Kruševica (*Campo Crusanzia*).⁷⁰ Vlasnici velikih posjeda ubirali su zna-

Gradina, ostaci utvrde (foto: Z. Kadrnka-Šilhard)
Gradina, remains of the fortification (photograph by Z. Kadrnka-Šilhard)

Pogled na Gradinu (foto: G. Lederer, 1989, *Žirajski libar*)
View of Gradina

čajnu rentu od imanja o kojima su skrbili otočani. Neki imućniji težaci uživali su stanovite privilegije, pa i sami svoj dio zemlje ustupali siromašnim sunještanima. U kolonatu se upuštala i bratovština Vele Gospe, o čemu svjedoči matrikula pisana hrvatskim jezikom iz 1484. godine,⁷¹ pa i sam župnik koji je dobio u zakup dio posjeda redovnica Sv. Spasa pod vrlo povoljnim uvjetima: *petinu od vina i trećinu od starih i mladih maslina, te prijevoz do Šibenika*, što je išlo na teret samostana.⁷² Istraživač šibenske heraldičke baštine i povijesti gradskog plemstva Federigo Antonio Galvani navodi brojne plemićke obitelji kao posjednike nekretnina na Žirju.⁷³ Ugledna obitelj Fondra nasljeđem dobiva niz parcela razasutih po otoku,⁷⁴ o kojima brigu preuzima F. Pellegrini iz plemićke obitelji vlasnika susjednog otoka Kaprija.⁷⁵ Znamenita šibenska grana obitelji Divnić-Miketić Dragojević davala je u zakup veći dio svojih posjeda, da bi ženidbom i mirazom ona bivala sve veća.⁷⁶ Vojni guverner Krsto Tavella plaćao je u vosku teratike za maslinike na Žirju.⁷⁷ Nebriga nekih vlasnika za svoja imanja na udaljenom otoku i nepodmireni dugovi vodili su u neizbježne sporove. Nasljednici Antuna Miagostovića generacijama su namirivali dugove svojih predaka da bi i sami potom izgubili prava na obiteljsku baštinu.⁷⁸ U vlasničkim transakcijama među težacima ne navode se, međutim, nikakva plaćanja koja su jamačno išla na teret gospodara posjeda, pa, ukoliko ih nije podmirivao, gubio je sva prava nad tim dijelom imovine koji se potom nudio na javnim licitacijama (*incanto*).⁷⁹

Prostorni okvir i gospodarska podloga

Dok je veći dio otoka bio (i ostao) nenaseljen unatoč iznimnim prirodnim datostima, u dragama *Saracena* i *Mikavica* još se naziru tragovi napuštenih i ruševnih kuća, te crkvice Sv. Nikole (*Sv. Roka*) u kojoj su liturgijski obredi bili namijenjeni ribarima, pa je u lokalnoj predaji poznatija pod titulom Sv. Nikole, kao i ona u žirajskom *Polju* nadomak *Gospe od sedam Žalosti*.⁸⁰

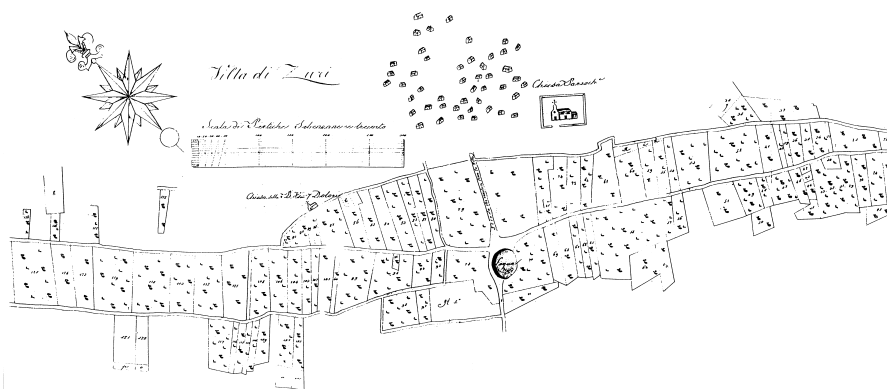
Pogled s otoka prema pučini (foto: Z. Kadrnka-Šilhard)
View of the open sea from the island (photograph by Z. Kadrnka-Šilhard)

Žirje je svojim pučinskim obilježjima, brojnim uvalama, sikama i školjima oduvijek bilo iznimno značajno ribolovno područje u ovom akvatoriju.⁸¹ U putopisnim izvješćima po Dalmaciji A. Fortis ovako bilježi: *Mного više od ostataka rimskog naselja, koji se još ovdje prepoznaju, otok Žirje oplemenjuje lov na koralje koji nikada nije zaludan u ovim vodama, koji je prije trideset godina ovom kraju donio golemo bogatstvo te dragocjene vrste, kada se iznova otkrila jedna izvanredno plodna sika*.⁸² I doista, početkom 18. stoljeća šibenski magnat G. Galbbiani dobiva koncesiju za vadeње koralja u ovom otočju, da bi začevši suradnju s glasovitim napuljskim koraljarima ostvario značajan kapital koji je potom ulagao u osvajanja novih lovišta i tržišta na Krfu.⁸³ U to doba i francuski putopisac Luis-François Cassas pomno bilježi značajke Žirja (*poznatog po usoljenoj ribi, izvrsnom vinu i ulju zavidne kakvoće*) koje će potom objediniti i objedlaniti njegov sunarodnjak Joseph Lavallée.⁸⁴ Prodaja općinske soli u 16. stoljeću imala je na Žirju glavnu ispostavu, Muna je bila ribarsko žarište cijelog šibenskog akvatorija, u

Carta Pagana, oko 1530. godine (*TVTO EL CONTRADO DI ZARA ET SEBENICHO*, stampato in Venetia per Mateo Pagano)

Carta Pagana, (TVTO EL CONTRADO DI ZARA ET SEBENICHO, stampato in Venetia per Mateo Pagano), ca. 1530

Katastarski prikaz samostanskih posjeda s kraja 17. stoljeća (Arhiv samostana Sv. Lovre u Šibeniku)

Land-registry's presentation of the monastic properties from the end of the 17th century

Katastarski prikaz posjeda sa crkvom Sv. Nikole u Mikavici, kraj 17. stoljeća (Arhiv samostana Sv. Lovre u Šibeniku)

Land-registry's presentation of the property with the Church of St. Nicholas in Mikavica, from the end of the 17th century

Pogled na žirajska Polja (foto: Z. Kadrnka-Šilhard)
View of the Fields of Žirje (photograph by Z. Kadrnka-Šilhard)

Pogled na žirajska Polja (foto: Z. Kadrnka-Šilhard)
View of the Fields of Žirje (photograph by Z. Kadrnka-Šilhard)

Pogled na Muna (foto: Z. Kadrnka-Šilhard)
View of Muna (photograph by Z. Kadrnka-Šilhard)

Vizura otoka početkom 20. stoljeća
View of the island at the beginning of the 20th century

njoj se sortirao, solio i uskladištavao ukupan ulov s ovog područja pod strogom kontrolom carinskih agenata nastanjenih u luci.⁸⁵ Šibenske plemićke obitelji grade u Muni svoje ljetne rezidencije, a ribarski magnati sa Zlarina i Prvića imaju svoja povremena prebivališta i skladišta, dok žitelji Žirja nemaju prava vlasništva na tako prestižnom dijelu otoka.⁸⁶ Literarna predaja bilježi podatak o *Gospinoj crkvi* koju je dao sagraditi znameniti šibenski humanist Juraj Šizgorić početkom 16. stoljeća neposredno uz svoj ljetnikovac smješten na najljepšoj poziciji uvale. U svom povijesno-zemljopisnom traktatu u stihovima Šizgorić nadahnuto piše: ... tu je i naš otok Žirje... koji čuva ostatke antičkog grada... pruža sigurnost brodovlju u svojim zaštićenim lukama... obiluje ribom, izvrsnim vinom i šumom divlje omorike.⁸⁷ Crkvicu Sv. Ivan Evandelistina financirao je drugi predstavnik šibenskog plemstva stacioniran u Muni, Ivan Ručić Petrov, a posvetio šibenski biskup Vincenzo Arrigoni 1616. godine.⁸⁸

Žitelji Žirja zbijeni u svojim kamenim kućama na obronku sjeverozapadne kose, koja se strmo spušta prema glavnoj lu-

ci, marljivo su obrađivali i vlastita polja na rubovima veleposjedničkih imanja plodne doline. Izdašni vinogradi i maslinici svojim su godišnjim prinosima namirivali potrebe žitelja pa i tržišta u gradu. Neobrađena zemljišta i pašnjaci ograđeni suhozidom omogućavali su bavljenje stočarstvom, poglavito uzgojem ovaca i koza, te ponešto goveda.⁸⁹ Migracijski procesi prinude obilježili su mentalitet doseljenog stanovništva iz zaleđa koji ostaju dosljedni svojim običajima i navikama, usredotočeni na zemljoradnju i stočarstvo. Permanentne kolonatske okolnosti i pritisak gospodara izravno su utjecali na sudbinu ove populacije koja se nije uspijevala prilagoditi životu uz more sve do početka 19. stoljeća. Tek ukinućem podređenog statusa ostvaruju se bolji životni uvjeti na prostorima koje su do tada zaposjedali protagonisti vlasti. Blagostanje će potrajati sve do novog vala migracijskih procesa početkom 20. stoljeća, koji će ih raseliti po urbanim centrima diljem svijeta. Još sredinom ovoga stoljeća otok je brojio stotinjak domaćinstava, da bi se iz godine u godinu taj broj osipavao i danas ostao na svega

pedesetak žitelja poodmakle dobi, kojima još ljetni mjeseci ulijevaju nadu i kap utjehe u moru otočne tuge.⁹⁰

Ovaj sažeti prikaz o povijesnoj slici otoka Žirja završit ćemo Cassasovom i Lavalléeovom porukom s početka 19. stoljeća, koja nam se čini kudikamo primjerenijom i aktualnijom u

sadašnjem trenutku: *Uostalom...bilo bi poželjno kada bi ovaj otok privukao pozornost javnosti...Trebalo se nadati da će se stoljeće koje upravo započinjemo odlikovati razumijevanjem prema ovoj vrsti problema...i da će ponukati vladare na potporu istraživača koji se time žele baviti...*⁹¹

Bilješke

- 1 Udaljen od Šibenika 11 Nm ili dvadesetak kilometara zračne linije; prema: **M. A. Friganović**, *Žirje – Prilog poznavanju fiziogeografskih osebina*, »Geografski glasnik«, sv. XIV/XV, Zagreb, 1953, str. 87.
- 2 Ukupno sedamnaest otočića, grebena i školja; prema: **M. A. Friganović**, n. dj., str. 88.
- 3 **R. Katičić**, *Liburnski otoci kod antičkih pisaca*, Zbornik Zadarsko otočje, Zadar, 1974, str. 35–45.
- 4 Toponimi vezani uz Diomedov Kult (*Diomedov rt – rt Ploče – Planika, Diomedovo otočje – Tremiti*); prema: **M. Kozličić**, *Historijska geografija istočnog Jadrana u starom vijeku*, Split, 1990, str. 68, bilj. 168.
- 5 U doba bizantske dominacije na Mediteranu sa sjedištima vlasti u Carigradu i Ravenni istočna obala Jadrana postaje ključnom poveznicom. Opasnost od prodora *barbara* nalaže izmještanje plovnog puta od obale po vanjskom rubu jadranskog otočja. Usp. **A. Badurina**, *Bizantski plovni put po vanjskom rubu sjevernih jadranskih otoka*, »Radovi IPU«, 16/1992, str. 7–9.
- 6 Usp: **Z. Gunjača**, *Kasnoantička fortifikacijska arhitektura na istočnojadranskom priobalju i otocima*, Obrambeni sistemi u praistoriji i antici na tlu Jugoslavije, Zbornik radova XII. kongresa arheologa Jugoslavije [*Materijali XIII*], Novi Sad, 1984, str. 124–134.
- 7 **A. Badurina**, n. dj., str. 8.
- 8 Od Žirja se nastavljaju *Stražica* iznad Vrulje i *Toreta* na Kornatu, *Gradina* na Vrgadi, *Strže* na Dugom otoku, Pašmanu, Ugljanu, Viru, Ižu, Molatu, Istu, Iloviku, Škardi, Pagu, Rabu, Cresu, Krku i dalje prema istarskoj obali i Brijunskom otočju. Plovidba uz vanjski niz otoka bila je sigurnija i tijekom vremenskih nepogoda tu je bura već oslabljena a jugozapadni vjetrovi se ne uspijevaju razviti; prema: **A. Badurina**, n. dj., str. 8; usp.; **A. Badurina**, *Bizantska utvrda na otočiću Palacol*, Arheološka istraživanja na otocima Cresu i Lošinju, Zagreb, 1982, str. 171; **I. Petricioli**, *Toreta na otoku Kornatu*, *Adriatica Praehistorica et antiqua*, Zagreb, 1970, str. 718; **M. Suić**, *Antički grad na Jadranu*, Zagreb, 1982, str.259.
- 9 **Č. M. Iveković**, *Otok Žirje*, »Starohrvatska prosvjeta« NS, sv. I, Zagreb – Knin, 1927, str. 45–52; *Najstariji samostani na dalmatinskim otocima*, »Rad JAZU«, knj. 242, Zagreb, 1931, str. 220–221.
- 10 **Č. M. Iveković**, *Otok Žirje*, n. dj., str. 48.
- 11 N. dj., str. 49, 50.
- 12 N. dj., str. 51.
- 13 Višegodišnjim sustavnim istraživanjima na ovom lokalitetu uslijedili su zaštitni radovi na konzervaciji i prezentaciji popraćeni iscrpnim elaboratima koji su dijelom objavljeni u »Arheološkom pregledu«, 26 (1985), Ljubljana, 1986, str. 185; 28 (1987), Ljubljana, 1989, str. 140–147.
- 14 Gunjačine postavke potvrđuju se na nekoliko primjera u neposrednoj blizini; vanjskim plovnim putem od Žirja prema otočju Kornata nailazimo na utvrdu poznatu pod toponimom *Toreta*, smještena na sjeverozapadnoj visinskoj koti otoka Kornata; ploveći dalje s unutrašnje strane kroz Murtersko more prema Zadru nailazimo na ostatke utvrda koje su nadzirale ulaz u Pašmanski kanal i pristup Srednjem kanalu – jedna dominira uzvisinom nad rtom *Borovnjak* na otoku Pašmanu, a druga nad isturenim sjevernim rtom otoka Vrgade, tipološki i morfološki posve srodna utvrdama Žirja. Usp: **Z. Gunjača**, n. dj., str. 130; **I. Petricioli**, *Toreta na otoku Kornatu*, *Adriatica Praehistorica et antiqua*, »Novakov zbornik«, Zagreb, 1970, str. 717–725; **A. Badurina**, *Bizantska utvrda na otočiću Palacol*, Arheološka istraživanja na otocima Cresu i Lošinju, Zagreb, 1982, str. 171; **M. Domjan**, *Crkva Sv. Andrije na Vrgadi nakon posljednjih istraživanja i konzervatorskih radova*, »Starohrvatska prosvjeta«, ser. III, sv. 13, Split, 1983, str. 123.
- 15 U akcijama rekognosciranja došlo se do novih saznanja i spoznaja u prostornoj organizaciji unutar utvrde (spremište za hranu, odlagalište za otpad građevinskog materijala, stambeni prostor zapovjednika utvrde). Osobito je važan pronalazak dvaju keramičkih ulomaka s utisnutim pečatom u liku sveca ... »po svemu sudeći Sv. Mihovila, zaštitnika bizantske vojske...što je prvi takav nalaz na čitavom prostoru naše obale gdje su locirane slične utvrde (Justinianov pomorski limes)«; prema: **I. Pedišić**, *Žirje Gradina – sustavna arheološka istraživanja*, »Obavijesti«, god. XXX, br. 3, Zagreb, 1999, str. 101.
- 16 **J. Šizgorić**, *O smještaju Ilirije i gradu Šibeniku* [*Georgius Sisgoreus Sibenicensis, De situ Illyriae et civitate Sibenici, De insulis Sibenici, XII*], edd. V. Gortan, Šibenik, 1981, str. 176; **A. Fortis**, *Put po Dalmaciji* [prijevod djela *Viaggio in Dalmazia dell' Abate Alberto Fortis, Venezia, 1774.*] Zagreb, 1984, str. 110;
- 17 *Plin. Hist. Nat. Lib. III, cap. ult.*; prema: **A. Fortis**, n. dj., str. 110.
- 18 **A. Fortis**, n. dj., str. 110.
- 29 **R. Katičić**, *Podunavlje i Jadran u epu Apolonija Rodanina*, »Godišnjak«, sv. 5, Sarajevo, 1970, str. 125.
- 20 **M. Kozličić**, n. dj., str. 139.

21

Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije [Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae], sv. I–IX, ur. T. Smičiklas i dr., Zagreb, 1904.

22

F. Rački, *Documenta historiae croaticae periodum antiquam illustrantia* (MSHSM VII), Zagreb, 1877.

23

Š. Ljubić, *Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i mletačke republike I–X* (MSHSM 1–5, 9, 12, 17, 21, 22), Zagreb, 1868–1891.

24

F. Rački, n. dj., str. 51, 55; *Codex diplomaticus*, sv. VIII, str. 450; sv. IX, str. 3, 18, 20, 221, 231, 251; sv. X, str. 508.

25

Codex diplomaticus, sv. IX, str. 216.

26

M. Šenoa, *Prilog poznavanju starih naziva naših otoka*, »Geografski glasnik«, 11–12, Zagreb, 1950, str. 79; **P. Skok**, *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima, Toponomastička ispitivanja*, Zagreb, 1950, str. 150.

27

P. Skok, n. dj., str. 151.

28

K. Stošić, *Sela šibenskog kotara* [Žirje I], Šibenik, 1941, str. 194.

29

P. Skok, n. dj., str. 154, bilj. 7.

30

Codex diplomaticus, sv. VI, str. 528, 529; *Listine*, sv. III, str. 423, 424.

31

Kartular i samostanski prijepisi isprava neiscrpana su vreća tekstovne predaje koja je potekla od latinske pismenosti u benediktinskoj opatiji Sv. Ivana Rogovskog u Biogradu, a čuvaju se u zadarskom arhivu; [usp: **V. Novak**, *Zadarski kartular samostana Sv. Marije*, Zagreb, 1959, str. 242.]. Četiri sveska kartulara sadrže isprave i zapise o stečenim imovinskim pravima Rogovske opatije od njenog utemeljenja u drugoj polovici 11. stoljeća do ukinuća krajem 14. stoljeća, dijelom objelodanjenih u Ljubićevom *Policorionu* pod naslovom: *Incipit libellus Policorion qui et Tipicus vocatur; est enim de diversis locis et multarum villarum territorii orthographice compositus monasterio sci Iohannis apostoli et evangelistae*; **Š. Ljubić**, *Libellus Policorion, qui Tipicus vocatur*, »Starine JAZU«, sv. XXIII, Zagreb, 1890, str. 154–243.

32

L. Jelić, *Povjesno-topografske crtice o biogradskom primorju*, »Vjesnik hrvatskog arheološkog društva«, sv. 3, Zagreb, 1898/99, str. 89.

33

F. Rački, *Documenta historiae croaticae periodum antiquam illustrantia* (MSHSM VII), Zagreb, 1877, str. 51–53.

34

Kada je 1125. godine po naredbi mletačkog dužda Dominika Michiela do temelja bio razoren Biograd, rogovskim benediktincima uspjelo je da od zadarskog nadbiskupa ishode (1129) pravo na korištenje tkonskog kaštela s crkvom Sv. Kuzme i Damjana koja postaje njihovom novom maticom. Usp. **L. Jelić**, n. dj., str. 102.

35

F. Rački, *Documenta historiae*, n. dj., str. 52; **Š. Ljubić**, *Libellus Policorion*, str. 23; prema: **L. Jelić**, *Rogovski opati*, n. dj., str. 65.

36

Č. M. Iveković, *Najstariji samostani*, n. dj., str. 220; **K. Stošić**, n. dj., str. 199; **P. Kaer**, *Povijesne crte grada Šibenika i njegove okolice I*, Šibenik, 1911, str., 53, 54.

32

37

D. Farlati, *Illyricum sacrum IV*, Venetiis, 1769, str. 122.

38

A. Alacevich, *Il forte di San Nicolò presso Sebenico, III*, Sebenico, 1921; prema: **I. Ostojić**, *Benediktinci u Dalmaciji*, sv. II, Split, 1964, str. 254.

39

Kako to proizlazi iz povelje od 2. lipnja 1285. godine: *Memorie istoriche di Tragurio ora detto Traù* [di Giovanni Lucio], Venezia, 1673, str. 117; *Codex diplomaticus*, sv. VI, str. 528.

40

Dugoročni prijepori s Trogiranima i Šubićima u nastojanjima za osamostaljenje i ostvarivanje sloboda imali su za posljedicu česte borbe Šibenika za vlastiti teritorij. Ovaj prostor postaje autonomnom komunom tek sklapanjem pakta s Mlečanima 1322. godine, kada se gradu *de facto* priznaje status komune. Kao što je utemeljenjem biskupije 1298. godine Šibenik postao ravnopravan Trogiru, tako je potpisivanjem pakta s Mlečanima tek ostvareno pravo nad vlastitim teritorijem, a time i na sporne otoke (*Murter, Žirje, Arta*) koji će nakon arbitraže 1324. godine preći u vlasništvo Šibenčana [*Codex diplomaticus*, sv. IX, str. 230, 231, 214–216; **Š. Ljubić**, *Listine*, sv. I, str. 351]. Pitanje pripadnosti tih otoka ponovno se pokreće za kralja Ludovika 1359. godine [*Codex diplomaticus XII*, 585; *Šibenski diplomatarij (Diplomatarium Sibenicense)*. Zbornik šibenskih isprava, edd. J. Kolanović i J. Barbarić, Šibenik, 1986, str. 49], zatim 1388. godine [*Codex diplomaticus XVII*, str. 166; *Diplomatium Sibenicense*, str. 73].

41

I. Ostojić, n. dj., str. 254.

42

D. Farlati, n. dj., str. 461.

43

D. Farlati, n. dj., str. 463.

44

Codex diplomaticus IX, str. 3–6, 18–21, 220–221, 230–231, 250–251; usp. **I. Ostojić**, n. dj., str. 254.

45

Č. M. Iveković, *Najstariji samostani*, n. dj., str. 221.

46

D. Zavorović, [*Domenico Zavoreo*] *Tratatto sopra le cose di Sebenico*, šapirografirani prijepis rukopisa iz 1597. godine u Arhivu HAZU, str. 40.

47

I. Ostojić, n. dj., str. 255.

48

Samostan Sv. Dominika svoj zemljoposjed proširuje i zamjenom nekretnina, pa (1450) *kuću s mlinom za ulje, četiri skladišta i jedan prazan prostor u gradu mijenja za 300 gonjaja zemlje na Žirju*; prema: **V. Miagostovich**, *Per una cronaca Sebenicense*, »Rivista Dalmatica« N. S. II, Zadar, 1908, str. 23–24.

49

Reprint *Šibenskog statuta* [*Volumen statutorum, legum et reformationum civitatis Sibenici, Venetiis, 1608.*] s prijevodom **Z. Herkova** objavljen je u Šibeniku 1982. godine, u izdanju Muzeja grada. Korpus povijesno-pravnih izvora sadrži šest knjiga, od kojih III. knjiga donosi odredbe o najmu, IV. propise o kupoprodaji, u V. se reguliraju prava o nasljeđivanju nekretnina, dok se glavnina građevinskog zakonodavstva nalazi u *Knjizi reformacija*. Usp. **D. Zelić**, *Gradski statut kao izvor za povijest urbanog razvoja Šibenika*, »Radovi Instituta za povijest umjetnosti« 19, Zagreb, 1995, str. 37–51.

- 50
Samostani su davali u zakup svoj posjed uz plaćanje utvrđenoga godišnjeg iznosa, ili određenog novčanog iznosa za najam dijela zemljišta.
- 51
Posjedi župa i crkava u distriktu podliježu nadzoru seoskih *sudaca*, a brigu o pojedinim crkvama, njihovim dobrima i svećenicima preuzimaju oni pod čijim patronatom se zakon provodio.
- 52
Contra occupantes bona ducalis domini sive ecclesiarum; Šibenski statut, knj. III, str. 53; knj. IV, str. 40; Jedan primjerak proklamacija (proglasa gradskog kneza) s početka 16. stoljeća sačuvan je u Sabirnom centru Šibenik – Povijesnog arhiva Zadar (fond: Miscellanea, II, 18); usp. **J. Kolanović**, *Šibenik u kasnom srednjem vijeku*, Zagreb, 1995, str. 80. bilj. 46.
- 53
A. G. Foosco, *Monastero di San Salvatore*, Folium Dioecesanum IX, Šibenik, 1891, str. 75–76.
- 54
Prije redovnica u Sv. Spasu je bilo sjedište bratovštine flagelanata koji su ondje zamijenili templare kojima se u Šibeniku gubi trag nakon polovine 13. stoljeća.
- 55
Vino se dopremalo u samostanski podrum u rujnu, a ulje u travnju; **J. A. Soldo**, *Agrarni odnosi na otoku Žirju (od XVII. do XIX. stoljeća)*, Zagreb, 1973, str. 61.
- 56
Tada su samostanska imanja dana na korištenje seljacima a teratik je državna uprava u Zadru isplaćivala samostanu Sv. Lovre u Šibeniku.
- 57
J. A. Soldo, n. dj., str. 62.
- 58
Šibenski trgovci Nikola Buronja i Nikola Ručić oporučno su ostavili nekoliko kuća u gradu i posjede izvan grada, te 120 gonjaja vinograda na Žirju, što je donosilo godišnju rentu od 290 dukata; **K. Stošić**, *Benediktinke u Šibeniku*, »Croatia sacra« IV, 7, Zagreb, 1934, str. 17.
- 59
Usp. **J. A. Soldo**, *Samostan Sv. Lovre u Šibeniku*, Kačić 1, 1967, str. 5–94; »Varia« *Samostan Sv. Lovre u Šibeniku*, Izdanje Historijskog arhiva u Splitu 6, 1967, str. 213–229.
- 60
J. A. Soldo, *Agrarni odnosi...* n. dj., str. 17.
- 61
J. A. Soldo, *Samostan Sv. Lovre...* n. dj., str. 11.
- 62
Porez za korištenje zemljišta kao i travarina za ispašu stoke plaćani su simboličnim svotama od 4 solda; usp. **Z. Herkov**, *Građa za finansijsko-pravni rječnik feudalne epohe Hrvatske*, »Djela JAZU« knj. 47, II, Zagreb, 1956, str. 504–505.
- 63
Za stoku sitnog zuba (ovcu ili kozu) isplaćivalo se 2 solda, a za goveda 10 soldi po grlu; usp. **A. Soldo**, *Agrarni odnosi...* n. dj., str. 36.
- 64
Većina isprava koje se tiču primjene odredbi na otocima bilježe obalni prostor kao nužan dio okućnice namijenjen aktivnostima vezanim uz more. U uvali *Muna* prikladnoj za pristajanje brodova bilo je stjecište ribarskih brodova. Tijekom 16. stoljeća izgrađeno je niz kuća i magazina u kojima se boravilo, trgovalo, prerađivalo i uskladištavalo dopremlje-
- na robu iznimno bogatog ribljeg fonda u ovom akvatoriju. Pravnim regulativama nastojalo se kontrolirati izgradnju i naplaćivati korištenje javnih i privatnih prostora, te nadzirati ulov ribe u ovim vodama.
- 65
Najam kuća uz more isplaćivao se simboličnim svotama (*certa regalia*); prema: **F. A. Galvani**, *Il Re d'Armi di Sebenico. Con illustrazioni storiche, voll. I–II*, Venezia, 1884, str. 12.
- 66
Odredbom iz 1381. godine izričito se zabranjuje prodaja zemlje Vlasiima [*Diplomatarium Sibenicense*, 44: 21. XII. 1381.], prema: **J. Kolanović**, n. dj., str. 83.
- 67
Godine 1414. Veliko vijeće ustupa Veneciji općinska zemljišta na kopnu i na otocima da bi se tim prihodima isplaćivali gradski činovnici i časnici. Usp. **F. A. Galvani**, n. dj., str. 11.
- 68
Š. Ljubić, *Listine VIII*, vol. 17, Zagreb, 1886, str. 281.
- 69
F. A. Galvani, n. dj., str. 189.
- 70
V. Miagostovich, n. dj., str. 182.
- 71
J. A. Soldo, n. dj. str. 50.
- 72
PAZd, Spisi šibenskog notara F. Cortellinija, f. 151; prema: **J. A. Soldo**, n. dj., str. 50.
- 73
F. A. Galvani, n. dj., str. 189.
- 74
Na lokalitetima: Vučipolje, Obrnja, Kruševica, Mikavica, što je razvidno iz zemljišnih knjiga od 1682. godine, u kojima se navode vlasnici pojedinih čestica na Žirju, a čuvaju u samostanu Sv. Lovre u Šibeniku.
- 75
Zemljišne knjige bilježe ga kao nasljednika Fondrinih imanja, o kojima ni sam nije mario pa su uglavnom ostala neobrađena, ali su uredno podmirivani dugovi samostanu sve do 1798. godine, kada ih preuzima novi vlasnik.
- 76
Posljednji član obitelji Ivan Divnić plaćao je zemljarinu samostanu do svoje smrti (1829), kada to nastavljaju njegovi zetovi N. Galeotović-Crivellari i M. Zambelli- Bonačić sve do 1860. godine; prema: **J. A. Soldo**, n. dj., str. 64.
- 77
J. A. Soldo, n. dj., str. 64.
- 78
Neki veći sporovi zabilježeni u Spisima samostanskog arhiva Sv. Lovre u Šibeniku (br. 134).
- 79
Usp. **J. A. Soldo**, n. dj., str. 19.
- 80
K. Stošić, n. dj., str. 196.
- 81
Peschiera di Zuri poznata po sigurnim sidrištima i bogatim lovištima plave ribe i jastoga, krajem 15. stoljeća postaje zajedničkim ribolovištem svih ribara na šibenskom području sve do početka 20. stoljeća; **B. Stulli**, *Iz prošlosti Dalmacije*, Split, 1992, str. 321–324.

82

A. Fortis, n. dj., str. 110.

83

Š. Županović, *Ribarstvo šibenskog područja*, Prinosi proučavanju ribarstva i ribarskog prava JAZU, knj. 6, Zagreb, 1963, str. 27.

84

L. F. Cassas – J. Lavallée, *Voyage pittoresque et historique de l'Istrie et Dalmatie, Paris, 1802*. [Spon, Adam, Cassas i Lavallée u Hrvatskoj, priredio i preveo Lj. Krmpotić, Hannover – Čakovec, 1997, str. 217].

85

Svake godine u studenom valjalo je prijaviti svu ribarsku imovinu i pribor (*barche, tratte, reti, ponzate, fosine, parangali...*) s imenima njihovih vlasnika; od ulova plave ribe (*lanzarde, sgombri, suri, sardoncini...*) osmina je pripadala agentu carinarnice nastanjenom u Muni; sve količine ulovljene, posoljene i uskladištene ribe bile su također pod strogim nadzorom kako se ne bi iznosila izvan šibenskog područja bez odobrenja carinika; osmi dan nakon ljetnog mraka ribari su pod zakletvom morali dati izjavu o količini ulovljene i posoljene ribe; prije isplavljanja valjalo je prijaviti svaku potegaču, a pri povratku predložiti ulov već sortirane ribe prema vrstama; **Š. Županović**, n. dj., str., 28.

86

I kasnije će u vlasničkim transakcijama prednost imati bogate ribarske obitelji sa susjednih otoka, dok će stanovnici Žirja sve do 19. stoljeća ostati vjerni navikama i običajima svog težačkog podrijetla.

87

J. Šižgorić, *O smještaju Ilirije i gradu Šibeniku* [Georgius Sisgoreus *Sibenicensis, De situ Illyriae et civitates Sibenici*], edd. V. Gortan, Šibenik, 1981, str. 76.

88

K. Stošić, n. dj., str. 168.

89

Iz evidencije ostvarenih prihoda od prikupljanja herbatika u samostanskim spisima proistječe da je 1726. godine na otoku bilo oko 500 ovaca i koza, te 7 goveda, dok austrijski Operat (1849) bilježi na otocima Žirju i Kapriju neznatan porast stočnog fonda (640 ovaca, 320 koza i 50 magaraca) što se tumačilo malim površinama pašnjaka na ovome otočju. U popisima iz 1960. godine registrirano je 1309 ovaca na Žirju i Kapriju; usp. **J. A. Soldo**, n. dj., str. 11.

90

O današnjoj tužnoj slici šibenskog i zadarskog otočja najrječitije svjedoče njihovi malobrojni žitelji, zatvorene škole, zapuštena gospodarstva, neobrađena i zarasla polja, oskudna opskrba i zdravstvena zaštita, loša povezanost s kopnom..., ili, sugestivnim i poticajnim riječima dr. **Vladimira Skračića**, velikog poznavatelja otočnih (ne)prilika i vrsnog istraživača toponomastčke građe na ovim prostorima: *Pomanjkanje svijesti o različitosti ovog dijela nacionalnog teritorija, izostanak sustavne brige za otoke i otočane, demografska erozija, gubljenje otočne posebnosti pod pritiskom suvremenog načina života i medija, nalaže svima – političkim dužnosnicima, znanstvenicima, stručnjacima sa svih polja djelovanja i samim otočanima da se žurno, svatko na svom stupnju odgovornosti, prihvate spašavanja onoga što je ostalo... Nacionalni program razvitka hrvatskih otoka, samo su kap utjehe u otočnom moru tuge*. [Toponimija vanjskog i srednjeg niza zadarskih otoka, Split, 1996, str. 8]

91

L. F. Cassas – J. Lavallée, n. dj., str. 217.

Summary

Jagoda Marković

Historical image of the island of Žirje

The richness of culture and history on the most distant island of the sea around Šibenik has been recorded in many pages of historical documents, serving as a testimony to the civilising achievements of this isolated island. The process of settlement in the past, and its gradual dying in the present, are two key determinants for the specific civilising characteristics of this area. Its historical significance stems from the natural conditions of the micro-location, as well as from conditions similar to those showed by the island of Vis in the Central Dalmatian region, and the island of Lastovo, further south.

Due to their specific geographical features, and their location at prominent open-sea points, they gained a key strategic role in the control and supervision of the waterways on the eastern side of the Adriatic sea. Historical sources represent a key point of reference in the interpretation of the historical richness of the island of Žirje, with its defensive towers, its settlements, organisation of the space with the cultivated landscape, its inhabitants and customs, all of which are now forgotten in the sad image of a neglected and deserted island in the open sea.